

Metaphor of Sacrifice: Woman's Body

S. Ceyda Demirciođlu

Abstract

Within the patriarchal order, with a centralized and territorial approach that creates social norms, the woman struggles with the gender roles assigned to her in order to reach the self. In establishing these norms, both the masculine dogma and the institutions that are shaped in accordance with it, such as the politics, family, law, religion, economy etc. play a central role in placing women in society. Women are forced to pay a price in achieving gender equality in this world that is built not by themselves, and their body is at the forefront in their struggle to achieve equality, which ironically happens to be what is behind their marginalization. Women who attempt to liberate their bodies under circumstances in which they operate only with the rights they are granted in patriarchal societies, where development and change are slow, are in a continuous struggle to get rid of the pressure that dominate the body. In the context of the Turkish literature, the poems written by women poets expressing the will for emancipation and making women's voices heard with a feminine language are striking. In Gülten Akın's poem "Kestim Kara Saçlarımı" (I cut my black hair), "hair", which is a phenomenally significant part of the female body, is symbolized as a price to pay in getting rid of all kinds of gender roles that prevent women's freedom. In Emel İrtem's poem "Vereğen", women pay a price for their existence in their attempt to free themselves from the confines of the patriarchal society as they are set, by displaying behaviors such as "laughing", "being visible", and "speaking", which are banned again by the the patriarchal society itself. The quantitative and actional prices that women struggling for liberation and identity within the patriarchal dominant system have to pay in Akın and İrtem's poems turn out to obtain an existential concept of a price in Gülce Başer's poem "Kumandan".

Keywords: Patriarchy, woman, sacrifice, body, gender roles, poetry

Bedel İmgesi: Kadın Bedeni

Özet

Merkeziyetçi ve mülkî bir yaklaşımla toplumsal normlarını oluşturan ataerkil düzende kadın, öz benliğine erişmek için kendisine atanan toplumsal cinsiyet rolleriyle mücadele eder. Bu normların yapılandırılmasında eril dünyanın ve buna bağlı olarak şekillenen politika, aile, hukuk, din, ekonomi kurumlarının kadını kendine göre konumlandırması söz konusudur. Kadın da kendisinden öte tarafta inşa edilen bu dünyaya girerek toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak

için bedel ödemek ve bunu da yine kendisinin ötekileştirilme nedeni olan bedeniyle yapmak zorunda bırakılır. Sahip olduğu bedeni ancak kendi sorumlu olduğu haklarla özgürleştirmeye çalışan kadın, gelişimin ve değişimin yavaş olduğu ataerkil toplumlarda bedene hükmetmeye yönelik baskıdan kurtulma mücadelesi içindedir. Türk yazınında da özellikle kadın şairlerin, bu özgürleşmeyi dile getirmek ve kadın dilli söylemle kadının sesini duyurdukları şiirleri dikkat çekicidir. Gülten Akın'ın "Kestim Kara Saçlarımı" adlı şiirinde kadın bedeninin görüngüsel anlamda önemli bir parçası olan 'saç' kadının özgürlüğünü engelleyen her türlü toplumsal cinsiyet rolünden kurtulmanın bir bedeli olarak imgeleştirilmiştir. Emel İrtem'in "Vereğen" şiirinde kadın, ataerkil toplumun şekillendirdiği bir birey olmaktan özgürleşmek için bu toplumun yasakladığı 'gülme, görünme ve konuşma' eylemlerini yaşayarak var oluşunun bedelini ödemek zorunda kalır. Akın ve İrtem'in şiirlerinde ataerkil egemen sistemin içindeki özgürleşme ve kimlik mücadelesi veren kadının ödemek zorunda olduğu niceliksel ve eylemsel bedeller, Gülce Başer'in "Kumandan" şiirinde dizelerinde soyut bir anlam kazanarak varoluşsal bir bedele dönüşür.

Anahtar sözcükler: Ataerkil toplum, kadın, bedel, beden, toplumsal cinsiyet, şiir

Günümüzde beden, akıl tarafından denetlenen, cezalandırılan ve dışlanan bir öteki değil; haz ve arzu temelinde kurgulanmış, "görünür" dünyanın merkezinde yer alan bireysel var oluşa ilişkin güçlü bir referanstır.¹ Hatta beden, biyolojik anlamından ayrılarak ötekinin bakışıyla anlam kazanmış toplumsal bir gerçeklik olarak somutluk kazanır. Modernizm öncesindeki din merkezli zihniyet, tüm sosyal yaşamı kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde yönlendirdiği gibi bedeni de toplumsal denetim altında tutarak baskılamıştır. 17-18 yüzyıllarda Avrupa'da yaşanan aydınlanma hareketiyle bu din merkezli totaliter ve baskıcı dünya görüşü yerine yükselmekte olan burjuvazinin yönettiği özgürleşme toplumlara hâkim olmaya başlamıştır. Bu değişim modernizmin temelini oluşturur. Modernizmin statik ve katı olan geleneksel yapıları değiştirerek dinamik ve dönüşen bir bakış açısı sunması toplumları doğrudan etkilemiş ve bu durumun beden algısı üzerinde de etkisi olmuştur. Özgürleşen zihniyet, modernizm sonrası postmodernizme evrildiğinde ise farklılaşmanın ve tek tek bireysel olanın önemsendiği bir yaklaşıma dönüşmüştür. Bu noktada postmodernizm, her türlü bütünlleştirici, genelleştirici yaklaşımları reddeden; modernizmin kapladığı dünyada modernizmin ilerlemeci, kalkınmacı yaklaşımlarınının insanları baskı altında tuttuğu

¹ Köse, Hüseyin. "Tüketim Toplumunda Bir "Sosyal Beden" Kurgusu Olarak Kadın", *Selçuk İletişim*, 6 (4), 2013, s.76-89. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/josc/issue/19022/200606>, s.77.

öngörüsüyle evrensel ve genel bütün söylemlere karşı çıkmaktadır.² Modernizmden özgürleşen yaklaşım postmodernizmde tüketim kültürünü yaratır ve beden de postmodernizmin olağan sonucu olarak ortaya çıkan tüketim kültüründe fenomenolojik bir noktada kendine yer bulur. Böylelikle toplumun bedene bakışının özne-nesne ilişkisine dayandırıldığı teşhir söylemi içinde bir bakımdan sınırlandırılarak kısmî bir özgürleşmeye kavuşur.

Moderniteyle birlikte kadının kültürel yaşamda, kent ortamında ve kamusal alanda daha çok görünür hale gelmesi, iş yaşamındaki kadın sayısının artması, kadın haklarına dair gelişmeler, feminist hareketlerin çeşitlenmesi ve güçlenmesi, kadınların kendi yaşamları ve bedenleri üzerindeki haklarını savunma mücadelelerini artırmıştır.³ Toplumsal bağlamda bedenle ilgili ifadelerde zihinsel bir alışkanlık olarak öncelikle kadın bedeni yer alır. Kadın bedeni iktidar, güç, prestij ve medyadan bağımsız olarak düşünülemez. Özellikle tüketim kültürü içerisinde sosyal medyanın sorumluluğu altında kadın bedenine dair bir söylem alanı oluşturmaktadır.⁴ Hatta kadının anneliğinden bağımsız olarak kendi varlığına dair sorgulaması, düşünmesi, bedenini inşa etmesi fenomenolojik bir yaklaşım olarak öngörülebilir.⁵ Bu inşada dış dünyayı yalnızca bireyin bilinç sınırları içine çerçevelemeye dayanan fenomenolojik indirgeme, dışsal tüm gerçekliğin somut nesnelere, bilince içkin bir tutumla yaklaşır.⁶ Kadın bedeninin özüne dair bir bilinçle değerlendirilmesi, toplumsal normların bu özsel bilince müdahale etmesi ve onu yönetmesiyle sınırlanmıştır. Öyle ki fenomenolojik yaklaşımda dış dünyadaki fenomenlerin içsel algıdaki görüngülerine odaklanmak mümkünken kadın bedeni söz konusu olduğunda bu içe dönük bilinçlenme ataerkil toplum bakışıyla pasifleştirilir. Bu somut görüngüler dünyasında kadın bedeni, cinselliğe ilişkin iktidar politikalarının bir söylemi olarak sunulur.⁷

Kadın bedeninin toplumsal bir yere konumlanması geçmişten günümüze kılık değiştirerek bedene yönelik uygulanan politikaların tüketim kültürü içinde edindiği yeni görünümlemlerle çeşitlenmiş ve süregelmiştir. Eril hegemonya güç kaybına uğrayacağı endişesiyle kadınların toplumsal alanda politik, ekonomik ve özellikle toplum yaşayışına yön veren örfi yasaların tek kural koyucusu ve uygulayıcısı olarak kalma; böylelikle gücünü pekiştirme kaygısından ahlakî yönden güçlü bir özne olarak var olmalarına engel oluşturur. Mülkiyet ve

² Kırılmaz, Harun- Ayparçası, Fatma. "Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları", İnsan & İnsan, Yıl/Year 3, Sayı/Issue 8, Bahar/Spring 2016, 32-58 e-ISSN: 2148-7537, s. 42.

³ Arpacı, Murat. "Cinsiyet, Kötülük ve Beden: Femme Fatale İmgesinin Kültürel İnşası". *Fe Dergi* 11, 2019, s.140-154, s.141.

⁴ Göle, Nilüfer, *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar*, Metis Yayınları, İstanbul 2015, s.45.

⁵ Aydoğmuş-Ördem, Özlem, "Bryan S. Turner'ın Kuramı Çerçevesinde Kadın, Beden ve Toplum", *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 2018, s.2556-2573, DOI: 10.26466/opus.488049, s.2563.

⁶ Eagleton, Terry, *Edebiyat Kuramı: Giriş*, çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003, s.79.

⁷ Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s.79.

yönetim üzerine kurulu eril endişe, kadının varlığını bu noktada bir tehdit olarak kodlar ve onu kendi aidiyet sınırları içinde şekillendirmeye yönelir.⁸ Kadının bedeni bu noktada eril hegemonyayı temsil eden ataerkil toplum için bir denetim meselesidir. Bu denetim, özellikle kadın bedeni bağlamında düşünüldüğünde erkek egemenliğinin “öteki” cinsin bedeni üzerinde uyguladığı görünmez şiddeti yansıtır.⁹ Kadın kendisini bir özne olarak yapılandırırken referans olarak erkek bakış açısını ve beğenisini almak zorundadır. Bunu yaparken her ne kadar eril yaklaşıma dışıl bir yorum katarak kendine özgü bir tavır sergilese de kendisi için biçilmiş bu ‘öteki’ne göre konumlanma zorunluluğunu kabullenmiştir. Toplumsal değerlerde kadınların yaşam uygulamalarını belirleyen bedensel roller toplumsal yapıyı inşa eden din, politika, hukuk, aile gibi kurumlarca biçimlendirilir. Toplumsal cinsiyet rolünü toplum pratiğinde denetleyen yine toplumun kendi normlarıdır.¹⁰ Eril dünyanın hâkim olduğu ataerkil düzende kadın bedeni toplumsal ve siyasal düzenin merkez bir metaforu konumundadır.¹¹ Kadın da bu tutsaklıktan özgürleşmek için bedeller ödemek zorunda kalmıştır.

Toplumsal cinsiyet politikaları çerçevesinde kadının, erkeğin karşısında değer kaybına uğratılarak kodlanması kültür, ekonomi, siyaset gibi pek çok alanda karşılaşılan bir durumdur. Bu politik tavrın arkasında, kadını erkeğe özgü güç alanlarının uzağında bir yerde konumlandırma hedefi yatmaktadır. Kadın da bu öte tarafta inşa edilen dünyaya girerek toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için bedel ödemek ve bunu da yine kendisini ötekileştiren araç olan bedeniyle yapmak zorunda bırakılır. Kendi bedenini, kendini ifade etme noktasında özgürce kullanmak yerine bir bedel olarak sunmak zorunda kalan kadın, kendine ve doğaya yabancılaşır.¹² Sahip olduğu bedeni ancak kendi sorumlu olduğu haklarla özgürleştirmeye çalışan kadın, gelişimin ve değişimin yavaş olduğu ataerkil toplumlarda bedene hükmetmeye yönelik baskıdan kurtulma mücadelesi içindedir.¹³ Türk yazınında da özellikle kadın şairlerin, bu özgürleşmeyi dile getirmek ve kadın dilli söylemle kadının sesini duyurdukları şiirleri dikkat çekicidir. Bununla birlikte benzer yaklaşım Dünya edebiyatında farklı çağlarda ve farklı toplumlar da ele alınarak işlenmiştir. Mısır toplumunu yansıtan, 1987 yılında yayınlanmış Neval El Seddavi'nin “Sıfır Noktasındaki Kadın” adlı otobiyografik

⁸ Arpacı, Murat. "Cinsiyet, Kötülük ve Beden: Femme Fatale İmgesinin Kültürel İnşası", *Fe Dergi* 11, 2019, s.140-154, s.142.

⁹ Köse, Hüseyin. “Tüketim Toplumunda Bir “Sosyal Beden” Kurgusu Olarak Kadın” *Selçuk İletişim*, 6 (4), 2013, s.76-89. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/josc/issue/19022/200606>, s.80.

¹⁰ Butler, Judith. *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, çev. Başak Ertür, Metis Yayınları, İstanbul 2019, s.56.

¹¹ Saygılı, Abdurrahman. "Modern Devlet'in Beden İdeolojisi Üzerine Kısa Bir Deneme". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 54, 2005, s.323-340, s.334.

¹² Aydoğmuş-Ördem, Özlem, “Bryan S. Turner’ın Kuramı Çerçevesinde Kadın, Beden ve Toplum”, *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 2018, s.2556-2573, DOI: 10.26466/opus.488049, s.2565.

¹³ Göle, Nilüfer. *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*, Metis Yayınları, İstanbul 2010, s.150.

romanda kadın, baskıcı ve eril otoritenin yönlendirdiği toplumda ana kahraman Firdevs, kendi olma mücadelesini idam edilmeyi göze alarak verir. Antik Yunan’da, milattan önce beşinci yüzyılda kaleme alınan Sofokles’in Antigone adlı tragedyasında da benzer bir tema yer alır. Kadın ana kahraman, bağlı bulunduğu ailesinin değerlerine sahip çıkmak için verdiği mücadelede kadın olması sebebiyle ötekileştirilir ve tutsak edildiği yerde kendini öldürerek yine bu savaşın bedelini bedeniyle öder.

Kadın bedenindeki pek çok ayrıntı kadının sosyal ve bireysel hayatını yaşama biçimiyle ilişkilendirilmiştir. Yüzyıllardan beri süregelen beden algısından hareketle kadının saçları, onu diğer türden ayıran ve kendi türü içinde de ayrıcalıklı kılan bir unsurdur. Kadın saçıyla ilgili anlatılar halk hikayelerinden divan şiirine, âşık edebiyatı nazım biçimlerinden modern şiire kadar çok geniş bir yelpazede şairlerin, ozanların başvurduğu bir güzellik nesnesi olmuştur. Kadın saçının rengi, kokusu, şekli nazmı ya da anlatıyı oluşturan üreticiler için bir meseledir. Divan şiirinde saçların renginin hep koyu olması, kadınların leylâ, gece saçlı olması göze çarpar. Halk şiirinde saçlar perçem perçem sevgilinin yüzüne düşer, rüzgârda savrulur. Modern şiirde ise çok farklı formatlarda kadın saçları şiirin eksenine yerleşir.

Gülten Akın’ın “Kestim Kara Saçlarımı” adlı şiirinde ‘saç’ kadının tutsak bir yaşam içinden kurtulmasının bir bedeli olarak imgeleştirilmiştir. Şiirin tamamı ele alındığında kadın, içinde olmak istemediği ve zorla bulundurulduğu bir yaşam pratiğinde sezdirilir. Şiirin ilk biriminde “İçim ayıp dışım geçim sol yanım sevgi / Bu nasıl yaşamaydı dön.” dizelerinden hareketle kadının sözünün değerli olmadığı, fikirlerini içine atmak zorunda olduğu, geçim derdiyle örülü bir toplumsal cinsiyet rolü içinde, kalbinde sakladığı sevgiyle yaşamaya mahkûm olması ele alınır. Şiir kişinin “Bu nasıl yaşamaydı dön” diyerek içinde bulunduğu hayata karşı isteksizliği ve kurtuluş ifadesi ‘dön’ kelimesinin birimde sık sık tekrar edilmesiyle de vurgulanır. Şiirde odak figür olarak yer alan kadının arzu etmediği bir yaşam formu içinden kurtuluşu kadının bedenine ait bir unsur olan saç ile ilişkilendirilerek verilir. Kadın bu yaşamdan kurtulmak, kendi içine, benliğine dönmek istemektedir.

Saç metaforu, şiir kişinin hem bu yaşamdaki özgürlüğe açılan bir kapısı hem de onu bu yaşama bağlı kalmasını sağlayan bir prangadır. Bu bakımdan “Kestim kara saçlarımı - n'olacak şimdi- / Bir şeycik olmadı deneyin lütfen” dizeleri saçlardan kurtulmanın kadının içinde bulunduğu zorlayıcı, tutsak hayattan özgürleşmesini gösterir. Bu hayattan kurtulmanın bedelini ödemek zorunda hisseden kadına, şiir kişinin önerme içeren tonla hitap ederek onu yüreklendirmesi ve kadının inisiyatif olarak kendi özgür dünyasını kurmaya teşvik edilmesi söz konusudur. Aynı zamanda “Onlarsız olmazdı taşımam gerekti kullanmam gerekti / Tutsak ve kibirli -ne gülünç öfke be- / İçimde gittikçe bunaltı gittikçe bunaltı / Gittim geldim kara

saçlarımı öyle buldum.” dizeleri de kadının yaşadığı tutsak hayatın bir parçası olan saçlarının varlığını da işaret eder. Şiir kişisi, kadının kendine ait bir yaşam kurmasındansa ona dayatılan hayatı yaşaması gerektiğinin sorgulanmasını vurgular. Bu noktada saçlar, kadının görevlerini, istemediği halde ona dayatılan cinsiyet rollerini de işaret eder. Şiir öznesinin şiirin son birimde de *“Şimdi şaşıyorum bir toplu iğneyi / Bir yaşantı ile karşılayanlara / Gittim geldim kara saçlarımdan kurtuldum.”* şeklinde ifade ettiği gibi kadının özgürlüğü ve içsel kurtuluşu için atacağı adımların ardından bu hamlenin aslında zor bir durum olmadığı ve kadını öz kimliğine ulaştırdığı gösterilir. Şiirin tamamında saç imgesi kadının kendini gerçekleştirmesine engel olan her şeyi temsil eder ve kadının özgürlüğüne karşı, onu engelleyen her türlü toplumsal cinsiyet rolünden kurtulmak için bir bedel olarak onları feda etmesi söz konusudur.

Kadının bedeninin, bedel olarak ödenmesine dair şairlerin beden uzuvlarını metaforik olarak kullanmalarının yanı sıra davranış biçimleri de bu bedelin bir parçası olarak şiirlerde işlenmiştir. “Gülmek” bu bedellerden biridir. Gülme eylemi insan yaşantısını ve psikolojisini olumlu yönde etkilemektedir. Her yaştan ve her kitleden insan için ortak olan bu özelliğin toplum içindeki değerlendirmesi kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Dini temel olarak yaşantısını şekillendiren toplumlarda gülmek, insanı dinsel odaklanmadan uzaklaştıran ve nefesine yenik düşmeye iten bir eylem olarak yorumlanmıştır. Bir bakıma gülme eyleminin, dinin önerdiği nefesine hâkim, ahlaklı, din öğretilerine odaklı insan olmaktan alıkoyan metaforik bir yanı vardır. Din olgusunun gülme eylemine yüklediği anlam, sözlü kültürün de bir parçası haline gelir. Ataerkil toplumlarda örfî kuralların hâkim olması ve bu kuralların daha çok erkek egemen bir yapıda kurgulanmasından kaynaklı olarak kadın, sözlü kültürün şifahî kurallarına göre sakınılan, çekinilen bir özne konumundadır. Gülmek ise bu sakınılan özneyi ifşa eden bir çağrıdır. Bundan hareketle gülme eylemine yüklenen anlam ile kadının toplumsal cinsiyet rolleri arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Ataerkil yapıyla yönetilen toplumlarda kadın, annelik rolüyle ile kutsanan doğurganlığı ve yanı sıra erkeğin mülkiyet sınırlarının odak figürü olması nedeniyle sözlü kültürün dayattığı iyi, ahlaklı, nefesine hâkim olan insan olarak gülme konusunda sınırlandırılmıştır.

İyi bir anne ve eş modeli olarak kadında ‘gülme eylemi’nin pratiği ve bunun toplum tarafından karşılanma şekli Emel İrtem’in “Vereğen” şiirinde anne ve kız ilişkisi üzerinden ele alınmıştır. Şiirde odak figür, şairin sesini emanet ettiği şiir öznesi kızıdır. Şiir öznesinin annesiyle diyalogu, aralarındaki kuşak çatışmasını yansıttığı gibi iki neslin kadın algısı arasındaki uçurumu da ortaya koyar: *“hiç de hayata ait değil kahkaha / annem demişti mukayyet ol ağzına / çok gülme çok konuşma çok görünme / yoksa seni vereğen sanırlar a kızım / insana önce haya lazım ... / işte böyle dedi de ben kızdım / ne alaka diye”* Diyalog tekniği

esas alınarak oluşturulan şiirin ilk biriminde şiir öznesi, öfkeli ve kinayeli bir tonla annesinin görüşlerini karşılar. ‘Kahkaha’nın merkez alınarak kadının, gülme eyleminin yanı sıra konuşma ve görünür olmaya karşı da toplum tarafından yargılanması söz konusudur. Şiirde toplumun sesi olan ve kadına verilen cinsiyet rollerinin ifa edilmesini sağlayan anne figürüdür. Anne, kızının gülmesini, konuşmasını ve hatta görünmesini engelleyerek onu ‘vereğen’ olarak algılanma konusunda korumak ister. Kelime, Türk Dil Kurumunun güncel Türkçe sözlüğünde yer almamaktadır, şair tarafından üretilmiştir. ‘Vermek’ fiilinden hareketle türetilen kelimenin, şiirin genelinden hareketle ‘sürekli veren’ anlamı taşıdığı söylenebilir. Şiirin başlığını oluşturan ve bir izlek olarak şiirin tamamına yayılmış bir türetilen sözcükten yola çıkarak toplumun öngörmediği davranışlarda bulunması halinde kadının ahlakı ve erdemleri tehdit altına girecektir. Bu tehdit kadının argo bir ifade ile ‘veren’, ‘çok fazla kişiyle cinsel münasebette bulunan ya da buna meyilli olan’ anlamı taşıması ile gerçekleşir. Denilebilir ki kadın, toplumun ona biçtiği davranış modeline uygun olarak davranmaz, güler, konuşur ve kendini gösterirse ‘veren / vereğen’ olarak algılanır. Şiir öznesinin, annesinin ve temsil ettiği toplumun görüşlerine uygun bir duruşta olmaması şiirin ilk biriminin sonunda yer alan öfkeli tonla okura sunulur: *“işte böyle dedi de ben kızdım / ne alaka diye.”* Şiir kişisi, kadına verilmiş bu toplumsal cinsiyet rolünü kendi olamamak, özgürce istediği davranışı sergileyememekle öder ancak buna karşı bir aksiyonu yoktur, sadece duygusunu, öfkesini dile getirir.

Şiirin ikinci biriminde şiir kişisinin kadının insanî özgürlüklerinin, kadınlık olgusu gereği toplumsal cinsiyet rollerince kısıtlanmasına karşı öfkeli tonu doğrulanır. Şair, *“bazı şeyler değişmiyor birkaç ömürde / gülmenin de bir cezası var, mutlu olmanın”, “biraz namus ile heyecan ölüyor, rahatlıyoruz / biraz inanç ile ruhu doğrayıp biçiyoruz / hep bir ayar gerekiyor ama düğmesi yok dünyanın”, “işte hepsinin ortasında bir havuz / fiskiyesi hep bozuk olan...”* sözleriyle şiir kişisi kadının ve hatta insanlığın her zaman yönetilen, yönlendirilen bir düzene mahkûm olduğu vurgusunu yapar. Bu düzende ayakta kalmak için kadının oyunu kurallarına göre oynayarak kendinden taviz verip bedel ödemesi gerekmektedir. Şiirin son biriminde şiir kişisi, ilk birimde annesiyle söyleştiği tona geri döner ve kinayeli bir yaklaşımla toplumun kadına dayatmış olduğu davranış modelini kabul etmiş gözükür: *“gizli gizli mutlu olmayı öğrenmeliyim / fısıltıyla kahkaha atmayı / kimseler duymadan kimseler görmeden / yoksa vereğen sanırlar allah muhafaza / sonra dünyanın bu korkunç halini / anlamayan bir hain ve kim bilir daha neler...”* Alıntılanan dizelerde yer alan hakim ironi, kadının bireysel özgürlüğünü, kendi arzu ettiği gibi yaşama isteğine karşılık namus tehdidi altında olduğunu ve içten içe bununla mücadele ederek bunun bedelini ‘gülerek ve görünerek’ ödemeye hazır olduğunu kanıtlar niteliktedir. Gülten Akın’ın dizelerinde kadın, birey olarak varlığını

ispatlama yolunda ‘saç’larını bedel olarak sunar, Emel İrtem’in dizelerinde bu bedel bir eyleme, gülme ve görünmeye dönüşür.

Tanzimat’la birlikte görünür hale gelen kadının; Türk kültür, siyasi ve sosyal hayatında kurumsal alanda bir yer edinmesi ve toplumda kabul görülen statülerde, mesleklerde yer alması Cumhuriyet’in ilanından sonraki dönemde belirginleşir. Tarihsel süreç izlendiğinde ataerkil toplumlarda kadının sosyal ve siyasi hayatta yeri olmadığı gibi ekonomik döngünün ilerlemesi ve dönüşmesinde de bir katkı sağlaması pek mümkün değildir. Din başta olmak üzere kadına biçilen toplumsal cinsiyet rolleri, bu toplumsal yapılanmada kadının konumlanmasını etkileyen faktörlerdendir. Cumhuriyet sonrasında kadının sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik hayatta sesini duyurabilmesi, tam anlamıyla ve hak ettiği ölçüde yer edinmiş olduğunu kanıtlamaz. Türk toplumunda tarihsel perspektiften ele alındığında Osmanlı’dan bu yana ataerkil bir toplum düzeniyle halk idaresinin sağlandığı düşünülürse bu geleneğin kolaylıkla terk edilmesi olası değildir. Demokrasinin varlığıyla kadın haklarında eşitlik sezilse de bunun pratikte uygulanması günümüzde bile sorunlar yaratmakta ve ataerkil toplumun kadını toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde değerlendirmesi ve ona göre şekillenmeye zorlaması devam etmektedir.

Günümüzde eğitim almış ve çalışan kadın sayısı, Cumhuriyet yönetimine geçişin yeni bir başlangıç olarak kabul edildiği düşünülürse bu başlangıcın öncesine göre epey fazladır. Bu kıyaslama içinde kadının bugün toplumsal yerinin hatırı sayılır ölçüde sağlandığı söylenebilir. Kadın, toplumsal cinsiyet rollerinin en üst sırasında yer alan annelik görevinin yanı sıra bir eş olarak aile hayatında sosyal yapının önemli bir parçası olurken bir çalışan olarak siyasi, kültürel ve ekonomik hayatın bir parçası olarak da artık konumunu netleştirmiştir. Ancak bu durumda hala çarpıklıklar söz konusudur. Bir yandan geleneksel ataerkil kültürün kadına uyguladığı baskı bulunurken bir yandan modern hayatın liberal yaklaşımıyla kadın, eşitlikçi bir anlayışla toplumsal yaşantısını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu ikililik, Türk toplumunun Tanzimat’tan bu yana süregelen ve hala da devam eden kanayan yarası; ne Batılı ne de Doğulu olabilme çatışmasından doğar. Doğulu zihniyet kadını hala geleneklere göre konumlandırmaya, şekillendirmeye ve yönlendirmeye çalışırken Batı düşüncesi kadını özgürlükçü bir toplum yapısında adalet ve eşitlik ilkesi çerçevesinde değerlendirir.

Gülce Başer’in “Kumadan” şiiri toplumun biçtiği kadın rolleri ve birey olarak kadın olma noktasındaki ikircik üzerinden kadının kendini toplumsal alanda var etmek için ödediği bedelleri ironik bir yaklaşımla ele alır. Şiirdeki kadın şiir öznesi, “*sevgilim*” diye bir karşı özneye hitap etmekte ve şiir boyunca bu öznenin karşı cinsten biri olduğu sezdirilmektedir. “*8 Mart şerefine sevgilim / kumanda bu gece benim*” dizeleriyle açılan şiirde 8 Mart Dünya

Emekçi Kadınlar Günü'ne gönderme ile 'kumanda' kelimesinin anlamları üzerinde yapılan söz oyunları ile kadın-erkek gerilimi ortaya konur. Metnin başlığının "Kumandan" olması ve şiirin hem giriş dizeleri hem de bitiş dizinde 'şu kumandayı alabilir miyim sevgilim?' şeklinde yer alan 'kumanda' sözcüğünün kullanılması ataerkil toplumlarda erkeğin egemen tavrına bir atıftır. Erkek fetheden, elde eden ve yöneten konumunda yer aldığı şiirde 'kumandan' olarak nitelendirilir. Kadının ise kendini özgürce ifade edebilmesi bir gün ile sınırlandırılmıştır; o da tüm kadınlara ithaf edilen ortak bir gündür. Şiir öznesi bugüne özgü yönetimi kendi elinde bulundurmamak ister. Ancak bu isteğinin haklı gerekçeleri vardır. Metinde ele alınan şiir öznesi toplumsal olarak özellikle ekonomik özgürlüğünü kazanmış, kendini sosyal ve kültürel hayatta var edebilmiş bir bireydir: "hem TV'yi sen aldınsa / benim maaşımla ödendi / DVD oynatıcı ve ev sineması da", "töre cinayetinden mağdur olmayan kentli gözlerimle / izliyorum şirketteki gelişmeleri" dizeleri bunun göstergesidir. Bu noktadan bakıldığında kadın, ekonomik özgürlüğünü kazanan ve toplumsal statüde bir yer edinen birey olarak 'kadınlık' varlığına dair yaşadığı sosyal hayatın parçası olan aile içinde bir çeşit özgürlük arayışı içindedir. Onun bu özgürlük arayışında olmasına neden olan ise ataerkil toplumun geleneksel olarak kadına dayattığı toplumsal cinsiyet rolleridir. Her ne kadar kadın, demokrasinin ve çağdaşlığın getirdiği imkanlarla kendini medenî bir yere konumlandırabilirdi de bu geleneğin pratikte yaşanmasının bedelini, kadın olarak var oluşuyla öder.

Kadının varlığını ispatlaması çerçevesinden bakıldığında toplumsal statüde kendine bir yer edinebilmek için farklı şekilde bedensel bir bedel öder. Kadın, toplumsal cinsiyet rollerinde 'kadınlık olarak var olabilmek' için kendini ailede, iş hayatında ve siyasî hayatta bedel olarak sunmak zorunda bırakılmıştır. Şiirde iş hayatı içinde bir statü elde etmek için yönetici pozisyonundakilerle istemediği ilişkiler kurmak zorunda bırakılan kadınlar mercek altına alınır: "bu gün patrona "gönderildi" / ofisimizin çok özel envanteri, demek terfim yaklaştı / seni de nikahıma alıvermeli / töre cinayetinden mağdur olmayan kentli gözlerimle / izliyorum şirketteki gelişmeleri / oysa berdelden kaçmış kadar feminist / başkasının kocasını ayartırken, bölüm müdürünün metresi / görüyorsun sektirmiyorum, en yeni dedikoduları / ve patronu en çok güldüren esprileri" dizelerinde şiir kişinin alaysı bir tonla okuru metres-patron ve feminist-ataerkil düşünce üzerinde sorgulamaya iter. Kadın, sosyal ve ekonomik hayatın bir parçası olan çalışma hayatında bir yer edinebilmek için yöneticiyle bir yasak ilişki yaşamak zorunda olması, ataerkil toplumun kadına dayattığı cinsiyet rollerinden bir başkasıdır. Kadının onurunu zedeleyen bu rol anlatıcı şiir öznesinin, "oysa berdelden kaçmış kadar feminist / başkasının kocasını ayartırken, bölüm müdürünün metresi" dizelerinde kadını cinselliğini farklı şekillerde kullanmasını vurgulamasıyla pekiştirilir. Kadın, ailede ve iş yerinde

yönetilmek zorunda bırakılan bir pozisyonda tasvir edilir. Bununla birlikte şiirde aynı pozisyon, siyasî hayat için de geçerlidir. “*siyasetteki kotam da aynı bağlamda; / yüzde 4, yüzde 3, kızdırırsam yüzde 2*” dizeleriyle ‘kumandan’ olan eril hegemonyanın, yönetici vasfıyla kadının siyasetteki yeri ve oranına karar verme gücü söz konusudur. Şiire göre kadın, siyasi hayatta var olabilmek için diğer alanlarda olduğu gibi bedensel bedelin bir parçası olan kadın olarak toplumsal yaşamda var olabilmekle sancısıyla bedel ödemek zorunda kalır.

Yalnızlık kavramı şiirde, toplumsal yaşamda bir yer edinmek isteyen kadının ödediği bedellerden biri olarak ele alınır. Kadın yalnızlığı, hem bir kurtuluş, ödediği tüm bedellerden bir kaçış, sığınma noktası hem de bir sonuç olarak yaşar. “*8 Mart şerefine sevgilim / kumanda bu gece benim / nasılsa başka zaman olmayacak ve nasılsa / yarın sabah da boğazımda yalnız gizlice semirecek / açıklık bir yerlerde / herkesle ve kimsesiz olma arzusu*” dizelerinde şiir öznesi yaşadığı baskının, yönetilme ve idare edilme baskısının, aile yaşamındaki birlikteliği yok ettiğini ve birliktelik içinde dahi yalnız olduğunu vurgular. Benzeri bir vurguyu şiirin sonlarında “*ne kadar kalabalık ve yalnızlık dolu / akşam programları gibi kafam da / bacaklarımda ayırkodu kadar sinsice uzanırken / kadın doğmanın eksikliği...*” dizelerinde kadının ‘kadın varlığıyla’ yalnızlığa sürüklendiğini, birlikteliğin getireceği güveni beklerken o bağlam içinde yalnızlaştırıldığına vurgu yapar. Bu çerçevede kadının yalnızlıkla ilişkisi, bireysel varlığını yaşayabilmesi açısından kaçınılmaz bir bedel olarak çizilir. Akın ve İrtem’in şiirlerinde ataerkil egemen sistemin içindeki özgürleşme ve kimlik mücadelesi veren kadının ödemek zorunda olduğu niceliksel ve eylemsel bedeller, Başer’in dizelerinde soyut bir anlam kazanarak var oluşsal bir bedele dönüşür.

Toplumların özellikle dinin sunduğu kurallar çerçevesinde bedene karşı bakışı onu ön plana çıkaracak şekilde olmamıştır. Beden, çeşitli hazlardan hatta ihtiyaçlardan uzak tutularak ilahî anlamda bir mertebeye erişmenin aracı olarak kullanılır ve acı ile özdeşleştirilir. Beden imajının tarihsel süreçte acı çekmek zorunda olan bir öznenin haz duyan bir özneye evrilmesi kadın bedeni için geçerli olmamıştır. Tüketim kültürünün görüngüsel dayatmalarının temelinde kadın bedeninin cinsellikle ilişkilendirilerek sunulması yatar. Bundan ötürü de kadın, kendi bedeninin özgürlük alanlarını belirlemek için yine kendi bedenini bedel ödeyerek kullanmıştır ve bu yüzden modernite öncesine olduğu gibi bir acı nesnesi konumunda varlığını sürdürmeye mahkûm edilmiştir. Kadın, bedeniyle birlikte bu acıdan kurtulmak ve öz benliğine kavuşmak için merkeziyetçi ve mülkî bir yaklaşımla toplumsal normlarını oluşturan ataerkil düzenin kendisine atadığı toplumsal cinsiyet rolleriyle mücadele eder. Bu normların yapılandırılmasında eril dünyanın ve buna bağlı olarak şekillenen politika, aile, hukuk, din, ekonomi kurumlarının kadını kendine göre konumlandırması ve kadını, bu düzene göre

kendine bir yer edinmeye zorlaması söz konusudur. Kadın, kendisini ötekileştirene göre kendini konumlandırmaya çalışırken bir yandan kendi olma savaşını da sürdürür. Türk edebiyatında ve pek çok ataerkil toplumun sözlü ve yazılı kültüründe sanatçılar, bu mücadeleye eserlerinde yer verirler. Gülten Akın, feminist dünya görüşüne sahip bir şair olarak “Kestim Kara Saçlarımı” adlı şiirinde kadının özgürleşme mücadelesinde ödediği bedel, kadın bedenine güzellik ve kadın kimliği açısından önemli bir metafor olan ‘kara saçlarını kesmesi’yle ifade edilir. Emel İrtem’in “Vereğen” şiirinde ise kadının toplumun dayattığı toplumsal cinsiyet rollerini yaşaması ailede başlayıp toplumda denetlenen bir olgu olarak sunulur. Kadın, ailenin ve onun temsil ettiği toplumun istediği gibi yaşamak için içinden geldiği gibi, kendisi olarak yaşamasını sağlayan eylemlerden uzaklaşması gerekir. Kadın, ataerkil toplumun şekillendirdiği bir birey olmaktan özgürleşmek için bu toplumun yasakladığı ‘gülme, görünme ve konuşma’ eylemlerini yaşayarak var oluşunun bedelini ödemek zorunda kalır. Gülce Başer’in “Kumandan” şiirinde kadın, demokratik ve çağdaş bir toplumda aile, sosyal ve siyasî hayatta bir konum elde edebilmek için kadın olarak var oluşunu bedel olarak öder. Her üç şiirde de kadının ataerkil düzende kendini, kendi olarak bir yere konumlandırması için bir özgürlük mücadelesi vermesi gerektiği ve bunun içinde beden merkezli bedel ödemek zorunda olması vurgulanır.

Kaynakça

- Akın, G. (2016). *Kestim Kara Saçlarımı*. İstanbul: YKY.
- Arpacı, M. (2019). Cinsiyet, Kötülük ve Beden: Femme Fatale İmgisinin Kültürel İnşası. *Fe Dergi* 11, 140-154.
- Aydoğmuş-Ördem, Ö. (2018). Bryan S. Turner’ın Kuramı Çerçevesinde Kadın, Beden ve Toplum. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9 (16), 2556-2573.
- Başer, G. (2008). Kumandan. *Varlık*, Mart.
- Butler, J. (2019). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, çev. Başak Ertür. İstanbul: Metis Yayınları.
- Campbell, C. (2020). *Günah Keçisi: Başkalarının Suçlarının Tarihi*. çev. Gizem Kastamonulu. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Eagleton, T. (2003). *Edebiyat Kuramı Giriş*, çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Göle, N. (2010). *İç İç Girişler: İslam ve Avrupa*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2015). *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Işık, E. (1998). *Beden ve Toplum Kuramı*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- İrtem, E. (2010). Vereğen” Mühür 32.
- Kırılmaz, Harun- Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları. *İnsan & İnsan*, 3 (8), 32-58.
- Kristeva, J. (2014). *Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme*, çev. Nilgün Tural. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Köse, H. (2013). Tüketim Toplumunda Bir “Sosyal Beden” Kurgusu Olarak Kadın. *Selçuk İletişim*, 6 (4), 76-89.
- Millett, K. (2011). *Cinsel Politika*, çev. Seçkin Selvi. İstanbul: Payel Yayıncılık.
- Saygılı, A. (2005). Modern Devlet’in Beden İdeolojisi Üzerine Kısa Bir Deneme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54, , s.323-340.
- Sever, I. (2008). Estetik Beden Terörü. <http://www.derindusunce.org>, Eylül.
Erişim: 20.04. 2022.